

Strukturelle koblinger

Holger Højlund & Anders La Cour
WP 15/2005

MPP Working Paper No. 15/2005 ©
November 2005
ISBN: 87-91839-04-1
ISSN: 1396-2817

Department of Management, Politics and Philosophy
Copenhagen Business School

Porcelænshaven 18A
DK-2000 Frederiksberg C
Phone: +45 38 15 36 30
Fax: +45 38 15 36 35
www.mpp.cbs.dk

Strukturelle koblinger

Anders la Cour, Holger Højlund

I artiklen tages udgangspunkt i begrebet strukturel kobling, som hos Luhmann afløser det tidligere brugte begreb om interpenetration (Luhmann 2000: kap. 6). Strukturel kobling betegner, hvorledes sociale systemer, der er auopoietiske og selvreferentielt lukkede, kan stå i forhold til hinanden. Luhmann taler om strukturel kobling som stående ortogonalt på systemers selvbestemmelse eller autopoiesis. Koblinger bestemmer ikke, hvad der sker inden i et system, men må forudsættes, for at systemet kan forsætte sin autopoiesis (Luhmann 1997: 100). Hvad indebærer det? Er koblinger af begrænsende karakter, sådan nogle systemer må tage bestik af for ikke at blive forstyrret i deres reproduktion? Eller er koblinger snarere understøttende for systemernes operationer og opbygning af strukturer? Begrebet om strukturel kobling siger ikke noget entydigt om karakteren af den relation, der opstår, men må danne udgangspunkt for konkrete analyser.

I artiklen diskuteres det strukturelle koblingsbegreb. Formålet er ikke, at skitsere en teoriudvikling fra begrebet om interpenetration til kobling, hvilket er gjort andetsteds (note), men at gennemtænke koblingsbegrebet på dets egne præmisser, så at sige. Diskussionerne er strukturerede, så vi indleder med at skitsere systemteoriens tilgang til system-omverdensrelationer. Herefter vil det strukturelle koblingsbegreb blive præsenteret og tre koblingsmedier diskuteret. Det vises, hvordan de tre medier adskiller sig i måden, de betinger kommunikationen på. ”Det uformelle samarbejde”, ”partnerskabet” og ”kontrakten” sætter forholdet mellem åbenhed og lukkethed forskelligt, peger i retning af forskellige muligheder og begrænsninger, hvilket søges vist tidsligt, socialt og sagsmæssigt.

Diskussionen af de empirisk velkendte koblingsmedier leder til en diskussion af deres analytiske rækkevidde. Spørgsmålet er, om samarbejde, partnerskab og kontrakt som distinkt forskellige medier kan bidrage til en koblingstypologi. Giver det mening at tale om strukturel kobling som overkategori for forskellige, mere eller mindre bindende medier? Og i så fald: I hvilket indbyrdes forhold står disse medier så? Er de gensidigt udelukkende, eller kan de anvendes sammen? Og hvad vil det for øvrigt betyde at anvende dem sammen? Betyder det, at koblingerne anvendes sideordnet, dvs. til at normere forskellige relationer til systemer i omgivelserne, uden gensidig påvirkning, eller vil det f.eks. kunne betyde, at en type kobling er den dominerende, mens andre koblinger virker understøttende? Den afslutningsvise

diskussion af koblingsmedierne i forhold til en konkret case vil gøre det muligt at problematisere koblingernes rene form og peger i retning af de særlige problematikker, der viser sig, når flere organisationsformer introduceres sideordnet, over/underordnet eller på anden måde i kombination.

Selvreference som forudsætning

Før vi går til de egentlige diskussioner af koblingsbegrebet, er det på sin plads ganske kort at redegøre for de systemteoretiske forudsætninger. Her er udgangspunktet det klare, at sociale systemer er selvreferentielle. De sætter en forskel til omverdenen og opererer i forhold til denne forskel. I *Sociale systemer* formulerer Luhmann det enkelt som, ”der findes systemer med evne til at kunne frembringe relationer til sig selv og til at kunne skelne mellem disse relationer fra relationer til deres omverden” (2000: 49). Forskellen mellem system og omverden er ikke givet, men er en internt sat forskel, som tillader systemerne at skelne mellem selvreference og fremmedreference (1997: 77).

Det er vigtigt at fastholde at selvreference og autopoiesis ikke udelukker relationer til omverdenen, det betyder blot, at systemer på det operationelle niveau producerer egne elementer ved hjælp af egne elementer, og på dette niveau ikke er udsat for direkte påvirkning udefra uden dets egen medvirken. Systemer er henvist til selvorganisering og operativ lukkethed, men kan iagttage omverdenen og systemer i denne. De er altså på iagttagelsesniveauet åbne for informationer udefra.

Det betyder, at de forskellige sociale systemer udgør omverden for hinanden, at de ikke kan gribe ind i hinanden, men at de godt kan påvirke hinanden gennem gensidig iagttagelse. Systemerne iagttager sig selv og hinanden og bestemmer herigennem hvilke elementer og hændelser at tilskrive sig selv og hvilke at tilskrive hinanden (eller andre udenforstående forhold så som tilfældigheder eller andet). Systemernes iagttagelser og tilskrivninger bidrager til at finjustere deres interne operationer. Der er et spil mellem åbenhed og lukkethed, som forudsætter refleksion. Forskellen mellem åbenhed og lukkethed håndteres. Et system observerer måske, at lukkethed kan være en forudsætning for at udvide omverdenskontakten, mens et andet erfarer, at en vis åbenhed er nødvendig, hvis ikke dets operative processer skal ende i spiraler af uproduktivt selvsving. I denne forbindelse spiller tid en afgørende rolle. Tiden bevæger sig ubønhørligt fremad, og systemerne er i et konstant pres for at forny sig. De

kan ikke tillade sig selvsving uden forandring. Elementer nedbrydes, og systemerne er henvist til at fortløbende reproduktion.

Luhmann gør klart, at reproduktion ikke blot betyder gentagelse af den samme produktion (2000: 88). For et system, der på denne måde er henvist til at reproducere sig på nye måder, betyder det, at det må hente informationer udefra. Den ydre kompleksitet virker som produktivt input til forandring, hvis systemet formår at udvikle afgrænsede informationsindtag: ”gennem en endogent fremstillet ‘modtagelighed for irritation’ bliver det [systemet] mere sensibelt over for udvalgte aspekter i dets omverden” (s. 89).

Disse indledende overvejelser gør klart, at Luhmann i sin teori udvikler begreber, der indfanger det forhold, at selv om sociale systemer er lukkede selvreferentielle og autopoietiske, er det ikke ensbetydende med, at de er autarke. De står i forhold til en kompleks omverden, og lige så afhængige de er af at kunne definere deres inderside som noget andet end denne omverden, lige så afhængige er de af kontakt. Spørgsmålet er, hvilke begreber vi har til at betegne dette forhold.

Omverdenskontakt

Luhmann gør det tidligt i *Sociale systemer* (2000: 69) klart, at man må forlade det klassiske begreb om ”tilpasning” som et, der kan betegne systemers relationer til omverdenen. Begrebet er for omverdensrelateret, mener han og uddyber i et senere kapitel.

”Går man derimod over til en teori om selvreferentielle systemer, træder tilpasningsbegrebet tilbage i anden række uden at miste betydning. Det primære spørgsmål bliver så, hvilken semantik systemet selv bestemmer forskellen mellem system og omverden med, hvorledes denne semantik virker på informationsbearbejdningsprocesserne og hvilke tilpasningsnødvendigheder, der som følge heraf træder frem på systemets billedskærm” (2000: 408).

Præmissen om selvreference gør nye spørgsmål relevante. Hvordan vælger systemer deres afhængigheder, og skaber sig muligheder ved at vælge og fravælge bestemte informationer som vigtige? Sådanne spørgsmål kan kun besvares under hensyntagen til, at systemerne er underlagt bestemte historiske og evolutionære betingelser. Det understående citat tydeliggør.

”Psykkiske og sociale systemer er opstået ved co-evolution. Den ene systemtype er til enhver tid nødvendig omverden for den anden” (Luhmann 2000: 98).

Samtidighed og gensidig afhængighed. Co-evolution betegner system-system-relationer, som er opstået, fordi systemer er henvist til det samme medie – i tilfældet sociale og psykiske

systemer: mediet mening – og herigennem får en åbenbar mulighed for at trække på hinandens kompleksitet.

Fra dette udgangspunkt bliver den teoretiske udfordring herefter at tænke begreber, der på den ene side kan være loyale over for systemteoriens grundlæggende tese om autopoiesis og på den anden side kan indfange det forhold, at systemer er afhængige af andre systemer. Hermed har vi bevæget os et skridt videre end den blotte konstatering af, at systemer står i et konstitutivt forhold til en omverden. Vi konstaterer, at systemer står i forhold til systemer i deres omverden.

”Omverdenen indeholder en mangfoldighed af mere eller mindre komplekse systemer, som kan sætte sig i forbindelse med det system, de er omverden for. For systemerne i systemets omverden er systemet nemlig selv del af deres omverden og for så vidt genstand for mulige operationer. Derfor har vi allerede på den almene systemteori niveau fundet det nødvendigt at skelne mellem system/omverdens-relationer og intersystem-relationer. Sidstnævnte forudsætter, at systemerne gensidigt forefindes i hinandens omverden” (Luhmann 2000: 225).

Hvordan forholder systemer sig til hinanden? I citatet taler Luhmann om intersystem-relationer, som forudsætter, at systemerne er i hinandens omverden. Vi vil uddybe denne præmis med en iagttagelsesbetingelse. Før systemer kan indgå i relationer, må de iagttage hinanden, og iagttage hinanden som iagttagende systemer. Hvordan iagttager systemer? Luhmann taler om differentieringsskemaer- og strategier som interne ordninger, som gør iagttagelse mulig. Skemaerne sikrer tilstrækkelig dybdeskarphed til, at andre systemer (med andre omverdener og system/omverdensrelationer) træder frem (Luhmann 2000: 231).

Hvilke systemer, der træder frem, er afhængigt af skemaernes ledeforskelle. Er et skema bygget op om forskellen ens/forskellig, sikrer skemaet systemer at opdage andre systemer som det selv (den private organisation ser private organisationer, den offentlige ser offentlige osv.). Er et skema derimod bygget op om forskellen samarbejde/konkurrence, sikrer det systemer, at se potentielle karteller på tværs af branche- og sektorskel. Skemaerne sikrer systemerne at se de rette systemer, men skaber også blindheder. Systemerne ser kun, hvad forskellene tillader dem at se, men ikke hvad forskellene ikke tillader.

Skemaer peger i retning af bestemte relationer og udelukker andre. Det er herefter muligt at kigge nærmere på intersystem-relationer, der har karakter af strukturel kobling.

Strukturel kobling

Udgangspunktet er, at systemer eksisterer i en omverden bestående af systemer, hvis selektioner de ikke kan være indifferente over for. Luhmann introducerer begrebet strukturel kobling til at indfange det forhold, at systemer i deres egen strukturopbygning må tage højde for andre systemers selektionsprocesser. Luhmanns tese er, at jo mere et system uddifferentieres, jo mere specialiseres dets operationer, hvorved der til stadighed bliver flere og flere begivenheder i dets omverden, det ikke behøver at forholde sig til, mens et stadigt mindre udsnit af omverdenen bliver mere og mere afgørende for dets operationer. Systemet opbygger et internt mulighedsoverskud, et overskud af mulige reaktioner på begivenheder i omverdenen, og behøver ikke reagere på alle forandringer, men kan gøre nogle til vigtigere end andre (Luhmann 1997: 101-102).

Strukturel kobling betegner den situation, hvor et system ikke kan være indifferent overfor et andet system. Dette kommer til udtryk som irritation, det vil sige information, som systemet må reagere på.

"Strukturelle Koplungen produzieren nicht Operationen, sondern nur Irritationen (Überraschung, Enttäuschungen, Störungen) des System"(Luhmann 1993: 103).

Luhmann bestemmer senere irritation således:

"Irritation werden dann in der Form von enttäuschten Erwartungen registriert. Dabei kann es sich um positive und um negative, um freudige und um leidige Überraschungen handeln" (Luhmann 1997: 791, se også Luhmann 1995b: 153).

Irritation er således et resultat af systemets egen iagttagelsesform. Det vil sige, det er systemets egen forskelssætning, der bestemmer om en irritation gør godt eller skidt, fryder eller volder besvær. Systemet lader sig irritere af sine egne forskelle. Irritation er altid selv-irritation. Det er systemet, der er irriteret, ikke dets omverden, og der er ikke overført andet mellem systemet og dets omverden end informationer gennem iagttagelse (Luhmann 1997: 118).

Strukturel kobling er derfor baseret på irritationer, som et system selv producerer og som samtidig udfordrer systemets fleksibilitet, det vil sige dets muligheder for at reagere på begivenheder i omverdenen. Ved at koble sig til et andet system påvirker systemet sin irritabilitet, dirigerer måden det lader sig irritere på. Dette har to sider. På den ene side må systemet tage bestik af det tilkoblede system. På den anden side kan det trække på dette systems kompleksitet. Vi må lægge vægt på denne dobbelthed, det vil sige formulere et koblingsbegreb, der ikke kun betegner gensidigt begrænsende bindinger. Kun få steder

betoner Luhmann koblingsbegrebets dobbeltsidige karakter som både begrænsende og muliggørende (se f.eks. Luhmann 2000b: 397), men i denne artikel vil vi gøre denne egenskab til en dyd.

Ser man f.eks. på den strukturelle kobling, mellem et socialt og psykisk system, betyder koblingen, at kommunikationen lader sig forstyrre af de deltagende psykiske systemers bevidsthed. Kommunikation kan lade sig forstyrre af den ene af de deltagende bevidstheders uopmærksomhed, gøre dette til tema for kommunikationen og reagere ved at ekskludere personen herfra. Kommunikation begrænses af de deltagende systemers bevidsthedsmæssige kapabilitet. Hvilke temaer der tages op, og hvor mange kommunikationen kan håndtere samtidig, er afgjort af de ressourcer, de deltagende systemer stiller til rådighed.

Men at koblingen ikke kun er af begrænsende karakter ses i det forhold, at kommunikationen også trækker på de psykiske systemer i sin løbende selvkorrektion. Luhmann (1997: 103) bruger et eksempel med en meddelelse, der stoppes, fordi afsenderen ser, at modtageren ikke er modtagelig. Eksemplet anskueliggør, hvordan de kommunikative processer smidiggøres af koblingen til de bevidsthedsmæssige. Betyder det, at bevidsthedsprocesserne er gennemskuelige for kommunikationen? Nej, eneste nødvendige forudsætning er, at kommunikationen kan frugtbar gøre de systemeksterne processer som intern information.

"Die Kommunikation lässt sich, anders gesagt, durch Bewusstsein stören und sieht dies sogar vor; aber immer nur in Formen, die in der weiteren Kommunikation anschlussfähig sind, also kommunikativ behandelt werden können"
(Luhmann 1995b:124).

Det er ikke alt, der kan optræde som irritation for kommunikationen, ligesom kommunikationen ikke selv afgør, hvad der dukker op som irritation. Heller ikke selvom enhver irritation er en konstruktion i systemet som følge af dets iagttagelsesledende differencer. Hos alle systemer har strukturelle kobling vidtrækkende konsekvenser for systemernes opbygning af indre strukturer. Forbliver vi ved eksemplet med koblingen mellem bevidsthed og kommunikation, siger Luhmann:

"Die strukturelle Kopplung von Bewusstsein und Kommunikation ist mithin eine Form, die einschliesst und ausschliesst: die in ihrem Kanal Möglichkeiten wechselseitiger Irritation steigert, aber dies nur unter der Bedingung tun kann, dass alle nicht damit erfassten Einflüsse ausgeschlossen bzw. auf destruktive Wirkungen beschränkt werden" (Luhmann 1997: 114).

Den strukturelle kobling skaber en styret åbning i systemet mod omverdenen, som gør nogle informationer vigtigere end andre og nogle strukturelle muligheder mere oplagte. Hermed

ikke sagt, at den strukturelle kobling virker fuldstændigt bestemmende for systemets indre strukturmuligheder. Der er altid et overskud af muligheder på hver side af koblingen – ubrugt kompleksitet, som ikke er optaget af koblingsrelationen. Når to systemer kobler sig, forbliver de uigennemskuelige for hinanden. Og koblingen selv forbliver ubemærket i systemerne (jf. Luhmann 1997: 116). Hvorfor er ubemærkethed en vigtig forudsætning for koblingens virke?

Ubemærkethed er en helt afgørende forudsætning, fordi systemerne skal kunne trække på koblingen uden at binde ressourcer på koblingen selv. Koblingen skal så at sige kunne virke usynligt og tages op, som systemerne finder det mest fordelagtigt. Luhmann giver computeren som eksempel på et koblingsmedium, som på denne måde virker ubemærket og usynligt (1997: 117). Når kommunikationen trækker på computerens ressourcer for herigennem at gøre nye former for socialitet mulig (uddifferentiere chatrooms og personlige mødesteder på nettet, hjemmesider mv.), så bekymrer den sig ikke samtidig om de processer i computeren, der trækkes på. Kun nørder diskuterer systemopsætning, interface og maskinressourcer, når de kommunikerer via et chatroom.

Computereksemplet anskueliggør, at bestemte koblingsmedier gør bestemte former for socialitet mulig. Den strukturelle kobling er i kraft af sit medie, om dette virker nok så ubemærket. Så når Luhmann med et eneste begreb søger at indfange, hvordan lukkede selvreferentielle og autopoietiske systemer kan stå i forhold til andre lukkede selvreferentielle og autopoietiske systemer i deres omverden, er det klart, at et sådant begreb må dække over et utal af empirisk forskellige medier for konkrete strukturelle koblinger.ⁱ I samfundet virker forskellige medier formende for de koblinger, der opstår. Man kan forestille sig, at forskellige områder får deres foretrukne medier og at disse medier virker formende for den strukturudvikling, der ses. Medierne virker så at sige formende for områdernes egenart, for de koblinger, der opstår og for de gensidige afhængigheder vs. friheder, der ses mellem systemerne. Og ikke kun i den forstand, at medierne bestemmer ”mit welchen Irritationen ein System sich immer und immer wieder beschäftigten muss – und welche Indifferenzen es sich leisten kann (Luhmann 1997: 780); også i den forstand, at medier producerer forskellige rum for forandring og overraskelse.

I det efterfølgende vil vi diskutere tre medier. Vi vil undersøge, hvorledes medierne danner forskellige rum for gensidig indflydelse. Analyseniveauet er organisatorisk. Det handler med andre ord om, hvordan organisationer danner relationer, på den ene side gennem uformelt samarbejde og partnerskaber, på den anden side gennem kontrakter. Der dannes bestemte rum

med bestemte relationer til følge. Det vil sige, medierne danner hver især meget forskellige betingelser for gensidig irritation – begrænsninger og muligheder i strukturdannelse.

Det uformelle samarbejde

Det uformelle samarbejde udgør den sværeste strukturelle kobling at beskrive. Det skyldes først og fremmest at denne form for samarbejde, ikke har udviklet sin egen semantiske historie. Uformelt samarbejde repræsenterer ofte en restkategori, det vil sige alt det der har en snert af samarbejde over sig, men som ikke er blevet formaliseret. Det siger sig selv at en sådan residualt begreb, dækker over utal af samarbejdsrelationer, lige fra små tilfældige, situationsbetingede og flygtige koblinger til samarbejdsformer der har stabiliseret sig over tid og udviklet sin egen unikke struktur. Den afgørende forskel fra andre formaliserede former for samarbejde, som f.eks. kontrakten og partnerskabet, er, at denne form for samarbejde ikke eksisterer i kraft af sit eget selvstændige program. Eller mere præcist formuleret det uformelle samarbejde er ikke indrammet af regler og formelle aftaler, tværtimod udvikler det en struktur, der ofte går på tværs af de ordninger, programmer og beslutninger, som hver af organisationerne foreskriver. Denne form for samarbejde er især blevet studeret indenfor gruppesociologien (Homans 1968; Tichy 1981; Mueller 1986). Her har interessen særligt samlet sig om hvorledes netværk mellem personer har udviklet former der hverken havde den intensitet eller bureaukratiets skygge sider som er tilfældet i mere formelt organiserede samarbejdsrelationer.

I en systemteoretisk iagttagelse er der imidlertid intet til hindre for at uformelle netværksdannelser kan udvikle nok så faste strukturer for samarbejdet, pointen er snarere den at de udvikler sig på operationens, det vil sige samarbejdets egne præmisser. Hvad der synes at fungere i situationen har gode muligheder for at udvikle sig til forventninger om gentagelse, og på denne måde udvikler samarbejdet sin egen struktur sin egen meningsdannelse om samarbejdets sociale, tidslige og saglige struktur. Uafhængigt af organisationens programmer i øvrigt. Iagttaget fra programniveau fremstår det uformelle samarbejdes operationer derfor ofte som fleksible og diffuse i modsætning til programmernes forsøg på at udvikle gennemtænkte og stabile målsætninger. Det er herefter et empirisk spørgsmål i hvilken udstrækning organisationerne bestræber sig at synliggøre indholdet i det uformelle samarbejde, om det nu sker ud fra devisen, ”det der lever skjult lever godt”, eller om organisationen udøver en systematiseret kontrol, der gør det muligt for organisationens

ledelse at gribe ind hvis samarbejdet udvikler sig uhensigtsmæssigt i forhold til organisationens forskellige programmer.

Når det uformelle samarbejde fremstår som uforpligtende skyldes det først og fremmest at organisationerne ikke har bundet sig formelt til samarbejdet, det kan med andre ord uden varsel ophøre hvis en af parterne ikke finder det hensigtsmæssigt længere. Det betyder imidlertid ikke at samarbejdet ikke kan udvikle en struktur der stiller store forventninger til samarbejdet indhold og form, uanset at forventningerne hele tiden løber den risiko at blive skuffet og dermed sætte hele samarbejdsrelationens eksistens på spil. I kontrast til de mere formaliserede former for strukturelle koblinger, som f.eks. kontrakten eller partnerskabet, har organisationerne altså ikke på programniveau bundet sig til hinanden, de kan derfor også bedre se tiden an, afvente tingenes gang, tolerere forhold som ellers ville være uacceptable, eller undlade helt at informere sig selv om samarbejdets udvikling, og dermed gøre sig selv fri for at skulle forholde sig til et utal af begivenheder.

Det uformelle samarbejde kan udvikle sig til hvad det skal være, men med den begrænsning, at det repræsenterer sin egen partikulære form for strukturelkobling, der er bundet til sin egen unikke kontekst og historie og som derfor kun vanskeligt lader sig kopiere eller gentage indenfor andre kontekster. Har en organisation derfor succes med et uformelt samarbejdes strukturudvikling, lader den sig ikke umiddelbart generalisere og overføre til andre lignende samarbejdsområder. En sådan ambition ville let føre til det paradoks at det uformelle samarbejde særlige fordele ville blive forsøge gentaget ved at formalisere det. Hermed ville den strukturelle kobling som det uformelle samarbejde repræsenterer blive omdannet til en ny form for strukturel kobling måske til en partnerskabs- eller kontraktbaseret kobling og dermed ville det uformelle samarbejdes fordele og ulemper bliver erstattet med andre fordele og ulemper.

Det uformelle samarbejde behøver ikke i de daglige beslutningsprocesser at forpligte sig på, eller lade sig begrænse af organisationens formelle programmer. Det giver en helt unik fleksibilitet, men det betyder også at det uformelle samarbejde ikke kan støtte sig til programmet som legitimerings grundlag. Da det uformelle samarbejde ikke kan trække på programmets forsøg på at konditionere samarbejdet, må det selv reducere den kompleksitet der er tilstede når to systemer skal forholde sig til hinanden gennem deres gensidige iagttagelse og efterfølgende reaktion. Tiden er derfor afgørende for om det uformelle samarbejde kan reducere den kompleksitet der er nødvendig. Det uformelle samarbejde

kræver derfor tid for at udvikle strukturere der kan håndtere omverdenens højere kompleksitet af lavere orden. Det uformelle samarbejde egner sig derfor dårligt til ”fra den ene dag til den anden”, at skulle håndtere komplekse samarbejdssituationer, hertil kræves der velformulerede programmer, der på forhånd angiver samarbejdets hvad, hvem og hvornår. Eller mere præcist formuleret; uformelt samarbejde lader sig ikke organisere på forhånd, det emergerer spontant.

Da det uformelle samarbejde ikke kan trække på programmernes forventede konditionering af relationer, kræves der derfor ganske meget af det uformelle samarbejde. Derfor ser man da også ofte at det uformelle samarbejde finder sin begyndelse vilkårligt og at det først over tid udvikler strukturere der er komplekse nok til at håndtere nok så komplekse samarbejdssituationer, hvis da ikke samarbejdet er brudt sammen forinden fordi kompleksitetspresset har været for stort.

Systemteoretisk er der tale om en operativ kobling, som ikke lader sig genfinde på niveauet for programmer. Uformelle samarbejdsrelationer eksisterer derfor i myriader af ”vilde” relationer mellem systemer, relationer der imidlertid over tid kan udvikle sig til nok så tætte koblinger, ved at komprimere og aktualisere gensidige irritationer og repræsentere en hurtigere og bedre afstemt informationsvinding end mange andre former for strukturelle koblinger. Om det sidste så bliver tilfældet er selvfølgelig et empirisk spørgsmål.

Høringen som eksempel

Tager vi et eksempel fra det politiske system fra starten af 2000’erne, sås her en række borgerhøringer på ældreområdet. Regeringen havde i nogle år mødt kritik for dets strukturudvikling og udviklede derfor høringer som et nyt forum for dialog. Høringerne havde relativt lav grad af organisering og beroede hovedsageligt på de tilstedeværendes aktiviteter. Høringerne var med andre ord ganske interaktionstunge. Denne strukturering var afgørende for regeringen. Ældrehøringerne sendte signaler om direkte lydhørhed. De fremstod ikke-organiserede og direkte i deres kommunikation. Dette var vigtigt, ikke mindst fordi temaet for høringerne var ældreområdets manglende lydhørhed. Høringerne skulle fremstå som entydige udtryk for, at området ikke havde tabt sin lydhørhed, men stadigvæk evnede lydhørhed på interaktionelle og ikke-organiserede præmisser (Højlund 2003a: 285-288).

Høringsinitiativet er eksempel på en systemintern institutionalisering af et irritationsforhold. En politisk organisation (regeringen) institutionaliserer sine irritationer til borgerne via en egen systemtype, nemlig høringen, som er kendetegnet af en særlig ikke-organiserehed. Ikke-

organisereheden spiller en afgørende rolle for kommunikationens betingelser. Høringen er interaktionstung og signalerer derfor at ligge uden for det politiske system, selvom dette i virkeligheden er umuligt. Den politiske organisation kan ikke kommunikere uden for sig selv, men den kan give sine kommunikationer skær af en sådan ydre placering ved at lade dem organisere i hørings-rammer. Fordi høringerne var placeret tæt på de berørte selv, sendte de signaler om direkte lydhørhed og ligeværdig kommunikation. Desuden betød deres placering, at regeringen opnåede en vis distance til de konflikttunge temaer, der blev taget op.

Regeringen kunne koble sig til høringerne, når den fandt det fordelagtigt, den bestemte selv tidspunktet for sine irritationer. I denne sammenhæng skal det tilføjes, at regeringen ikke var det eneste system, der bestemte høringernes irritationsværdi. Høringerne producerede en del irritationer i systemer, som regeringen ikke havde adgang til eller indflydelse på. I forhold til disse systemer måtte regeringen reagere eksternt. Så selvom eksemplet anskueliggør en politisk organisations succesfulde ”udplacering” af sine irritationer i et interaktionstungt system, så viser det også, at sådan ”udplacering” ikke kun absorberer, men også producerer nye irritationer. Et andet høringseksempel kan uddybe denne pointe.

I 2000 sås en ”udplacering” et andet sted i det politiske system. I forbindelse med afstemningen om euroen afprøvedes en ny høringsform. Også denne høringsform var interaktionstung. Og akkurat som ældrehøringerne indrammede den det politiske systems kommunikative koblinger til borgerne, men i modsætning til ældrehøringerne involverede høringen mange forskellige systemer. Bag høringen stod ”Ugebrevet Mandag Morgen”, Syddansk Universitet og TV2 (Mandag morgen 2000a; 2000b; 2000c). Høringen var med andre ord afhængig af indspil fra både en medievirksomhed (dvs. en organisation tilkøbt det økonomiske system), et universitet (dvs. en organisation tilknyttet det videnskabelige og uddannelsesmæssige system) og en national public-servicekanal (dvs. en organisation tilknyttet massemedierne). Endelig for det sidste var høringen også afhængig af, at politikere fra forskellige partier (dvs. organisationer tilknyttet det politiske system) stillede op til debat.

”National folkehøring kan blive vendepunkt i euro-kampagnen...Amerikansk professor: Ny kanal mellem borgere og politikere kan være knald eller fald for euroen i Danmark – Borgere sætter deres egen euro-debat på regeringens dagsorden” (Mandag Morgen 2000a).

Strukturelt set efterlignede folkehøringen traditionelle institutioner. Høringen var formet som en mellemting mellem et forsamlingshus og et politisk møde. Teknologisk set var høringen tung, den trak på den nyeste informations- og kommunikationsteknologi, og forskellige

afstemningstyper og vidensopsamlinger holdt seerne og de debatterende politikere opdaterede om slagets gang. Høringen var etableret som et debatrum, hvor eksperter, politikere og et udvalgt publikum diskuterede udvalgte EU-spørgsmål for åben skærm, kombattanternes diskussioner var understøttet af videnskabelige analyser. Dette "blandings-set-up" skabte en forestilling om både nærhed og generalitet. Diskussionerne var lige-nu-og-her, og samtidig trak analyser og statistik de overordnede linjer. Høringen udgjorde et hyperrealt forum, der på den ene side tilbød nærhed og direkte dialog, og på den anden side generalitet og repræsentativitet.

EU-høringen anskueliggør en type irritations- eller koblingsrum, som kun er mulig via bidrag fra flere tilkoblede systemer. Høringen trækker på forskellige systemstrukturer, så at sige. Ikke rumligt forstået, som at systemerne fletter deres strukturer ind i hinanden, eller danner et tredje-sted uden for sig selv, men operationelt forstået. Systemerne danner en fælles operationel kontekst, som de kan knytte an til efter behov. Systemerne kan bidrage med informationer, eller de kan trække informationer ud. Hvilke konkrete irritationseffekter, de lader den operationelle kontekst bidrage til i deres interne udvikling, står åbent. Ugebrevet Mandag Morgen beslutter, om høringen er en forretning, de vil gentage. Syddansk Universitet bestemmer, om det vil udnytte de videnskabelige input fra høringen til videre videnskabelig udvikling. TV-2 bestemmer høringens placering i sin sendeflade, og endelig vælger politikerne, i hvilken grad de vil profilere sig på høringsresultaterne. Alle disse valg er strengt interne, om end strukturelt koblede til hinanden. Det ene systems beslutninger har betydning for beslutninger i de andre systemer. Høringen er en art multipelt irritationsrum. Multipelt fordi det så at sige genskabes i hvert enkelt system som noget forskelligt. Systemerne tillægger høringen forskellig irritationsværdi, de lader den på forskellige måde bidrage til deres operationelle processer.

Opsummerende om folkehøringer kan siges, at de anskueliggør, hvordan systemer stiller kompleksitet til rådighed for hinanden for derigennem at opnå informationer, som de ellers ikke ville få. Endvidere viser eksemplerne, hvordan systemer danner koblings- og irritationsrum som ikke truer deres operative lukkethed.

Partnerskaber

Partnerskaber er et af de nye buzz-words for etableringen af interorganisationelle samarbejdsrelationer. Det fremstår efterhånden mere og mere som det tryllemiddel der kan

løse alle tidligere former for samarbejdsproblemer organisationer har haft med hinanden. Måske derfor er det ikke særligt overraskende at begrebet hverken rummer noget klart politisk indhold, eller repræsenterer noget klart videnskabeligt begreb. Det interessante ved partnerskaber i dag er at de lige som med det uformelle samarbejde, har udviklet sig som et praktisk svar på praktiske udfordringer for samarbejdet mellem selvstændige organisationer. Først herefter er det blevet genstand for såvel politisk og videnskabelig bevågenhed.

Partnerskaber er imidlertid langt fra noget nyt fænomen, som begreb blev det allerede brugt i begyndelsen af den engelske industrialisering. Her anvendes begrebet om de mange forskellige samarbejdsformer der eksisterede mellem private virksomheder, der under Englands tidlige industrialisering fandt sammen om at skabe profit på forskellige markeder. Den dengang generelle definition på et partnerskab var at det dækker over en særlig form for relation:

"the relation which subsists between persons carrying on a business in common with a view of profit" (Morse 2001:1).

I slutningen af det 19. århundrede blev det indenfor den engelske lovgivning formuleret love for oprettelsen og vedligeholdelsen af partnerskaber (the Partnership Act 1890). Ifølge denne lovgivning dækker partnerskaber først og fremmest tre forhold; for det første til markedsforretninger, for det andet som noget der udføres i fællesskab mellem mindst to parter, og for det tredje med profit for øje. Det vil sige der må være tale om en kommerciel interesse i at skabe profit, før vi kan tale om et partnerskab (Morse 2003:12-13).

Som medie kunne partnerskabet allerede under Englands tidlige industrialisering give form til et utal af forskellige samarbejdsformer, fordi den gjorde det muligt for de mange små og mellemstore virksomheder at opnå profit ved at samarbejde om produktionen og leveringen af forskellige produkter. Partnerskabets succes som medie for strukturelle koblinger er kun blevet styrket gennem den økonomiske globalisering, der både har gjort det nødvendigt og muligt for virksomheder at indlede forskellige former for samarbejde. En af de mest dom

I dag differentieres der mellem flere forskellige former for partnerskaber alt efter hvilken funktion de har får de deltagende systemer "faciliterende-", "koordinerende-", "implementerende-" partnerskaber (Stewart 1996), eller efter hvor tætte de er "filantropiske-", "udvekslings-" eller "integrerende-" partnerskaber (Austin 2000).

Systemteoretisk er der stor forskel på indgå i et partnerskab eller et uformelt samarbejde. Den mest iøjnefaldende forskel er at partnerskaber indgås på programniveau. Det vil sige at der formelt indgås aftale om at strukturere sit samarbejde på en bestemt måde. Det er imidlertid

vigtigt at understrege at partnerskabet altid repræsenterer en fordobling af sig, det vil sige at det eksisterer gives mening på forskellig vis i hvert deltagende systems programmer. Selv det mest veludbyggede partnerskab, producerer ikke en ny identitet, et nyt socialt system, men kan binde de deltagende partnere så tæt sammen at de næsten er umulige for en ekstern iagttager at holde ude fra hinanden. Tværtimod fungerer distinktion som en forudsætning for den strukturelle kobling. Det afgørende er at i en systemteoretisk optik, smelter de deltagende systemer i partnerskabet ikke sammen – uanset hvor meget retorikken i de konkrete indgåede aftaler trækker på en sådan metafor med begreber som fællesskab, tillid og solidaritet, som de allermest dominerende. Partnerskabet udvikler med andre ord ikke selvstændige elementer, strukturer eller grænser, det udvikler sig derfor ikke til et autonomt socialt system. Når dette er slået fast, for ellers ville begrebet om strukturelkobling ikke være meget bevendt, så må vi spørge til hvorledes den strukturelle kobling udvikler en social orden, uden at vi forveksler den med et selvstændigt socialt system.

Med andre ord hvis partnerskaber hverken repræsenterer sit eget funktionssystem, organisation eller interaktion, hvordan skal vi så forstå den sociale orden de alligevel opviser. Social orden skal her forstå som, at der på programniveau ikke bare sker en gensidig iagttagelse af hinandens selektioner, som de forskellige deltagende systemer indretter sig efter, men at der sker en tilpasning til hinanden, via en særlig kvalificering af den gensidige iagttagelse. Hvori består denne særlige kvalificering så?

Her vil senere blive indført et empirisk eksempel.

Kontrakten

“In dieser Sicht erschiene der Vertrag als ‘Integrator’, aber doch im scharfen Gegensatz zu den üblichen Ideen zur Integration einer funktional differenzierten Gesellschaft. Nicht Kompromis oder Mischung, nicht De-differentierung, aber auch nicht Superdiskurs oder Metadiskurs, sondern momentan aufblitzende, tangential Ad-hoc-Verständigung zwischen auseinanderstrebenden Dynamikken“ (Teubner 1997: 325).

Når samfundet er præget af et højt kompleksitetsniveau, må det fungere på et højt risikoniveau. Det bliver sværere at gennemskue fremtidige konsekvenser af nutidige valg, og forventningsdannelsen må derfor stabiliseres af medier, der kan håndtere denne åbenhed. Kontrakter er i denne sammenhæng velegnede stabilisatorer. Luhmann formulerer det generelt: ”Man kann sich in höherem Masse riskantes Vertrauen oder auch Misstrauen leisten, wenn man dem Recht vertrauen kann” (1995: 132). Samfundets forventningsdannelse, der

ikke længere kan støtte sig til interaktionens samtidighed eller det personlige kendskabs selvfølgelighed, stabiliseres med formaliserede aftaler af forskellig slags. I dag ses på flere samfundsområder tillidsrelationer, der understøttes af formaliserede aftaler. Ikke mindst ses der i nyere velfærdsstatslig områdeorganisering en øget brug af kontrakter (for illustrative eksempler se Andersen 2003).

Retslig afstivning fjerner dog langt fra alle risici, der knytter sig til at indgå i samfundet. Godt nok får tilliden en særlig back-up, men nye risici erstatter de gamle. Det kan således være en ganske risikabel affære at støtte sin tillid til kontrakter. Også kontraktmediet er tilpasset et højt kompleksitetsniveau og er blevet mere abstrakt. Et enkelt kig på byggesektorens skabeloner for kontraktindgåelse afslører, at kontrakter ikke bare er noget, man indgår, det kræver lang tids forberedelse, megen opbygning af kompleksitet og bagvedliggende programdannelse, hvis kontrakten skal fungere. På hver side af kontraktrelationen (dvs. i de involverede systemer) opbygges sideordnet og kontraktrelateret kompleksitet. Retssociologen Gunther Teubner taler i denne sammenhæng om oversættelse. Kontrakten kræver oversættelse i de involverede systemer. Den må så at sige gentages i de systemer, hvori den får virkningskraft. Således ligger kontrakten ikke mellem systemerne, men i hvert af dem. Kontrakten mangedobles, og derfor bliver kontraktindgåelse en risikabel affære, hvor systemer binder sig uden helt at vide, hvordan kontrakten tages op hos hinanden. I sidste ende er spørgsmålet naturligvis, hvor og hvordan de risikable ansvarsforhold placeres. Det er risikabelt at bruge kontrakter, men lige så risikabelt at lade være. Samfundets delområder følger egne udviklingslogikker og kan kun indrette sig midlertidigt på hinanden. Kontrakter er måder at dirigere irritabilitet på. Når man på ét område indgår kontrakt med et andet område, sker der en gensidig indsnævring af irritationsmuligheder. Man behøver ikke reagere på alt, men kan nøjes med at reagere på de kontraktsspecificerede forhold. Det aflaster på denne måde at gøre sig blind for ikke-kontraktuelle forhold.

Kontrakten som immunsystem

Ein Immunsystem kommt ohne Kenntniss der Umwelt aus. Es registriert nur interne Konflikte und entwickelt für fallweise auftretende Konflikte generalisierbare Lösungen, also mit Überschusskapazität für künftige Fälle (Luhmann 1995: 566)

Det ovenstående billede af kontrakter som stabilisatorer i samfundet stemmer godt overens med den gængse opfattelse. Vi kender alle billedet af to uafhængige parter, som indgår en købsaftale om en ydelsesudveksling. Funktionaliteten ses tydeligt. Kontraktparterne beskytter

sig mod overraskelse ved at forme en kontrakt, hvori præmisserne specificeres. De skaber en særlig kanal for deres gensidige irritationer. Herigennem forebygges mod konflikt.

Kontrakten virker på hver side, virker som immunsystem. Kontraktparterne kan gå tilbage til deres systemer og sætte aktiviteter i værk uden at frygte overraskelser. Kontrakten specificerer opgaveporteføljen, og systemerne er immuniserede mod intern konflikt.

Dette billede af kontrakter som immuniserende åbner for flere pointer. For det første at kontrakter virker internt og specifikt. For det andet at de har en forebyggende funktion, dvs. at kontrakter lægger spor til fremtidig problemløsning. For det tredje, at kontrakter kan virke dynamisk, sådan forstået, at de kun har egentligt virke i særlige spidsbelastningssituationer.

Det er afgørende at forstå immunsystem-referencen, ikke metaforisk, men konkret pegende på kontraktens funktioner, nemlig at kompensere for systemers interne kompleksitetsunderlegenhed i forhold til omverdenen. Når systemer ikke kan forudsige alle forstyrrelser på forhånd, fordi de umuligt kan udvikle et en-til-en-anknytnings-beredskab over for omverden, må de have indretninger som f.eks. kontrakter, der kan virke som kanaler for stød og påvirkninger. Med udgangspunkt i den tidligere nævnte velfærdsstatslige kontrakttankegang, kan man sige, at velfærdsstaten ikke kan håndtere al den kompleksitet, som personer møder den med, og derfor afgrænser sig via kontrakter. Koblingerne mellem de psykiske systemer og velfærdsstatens organisationer bliver afgrænset af rolle- og personkategorier samt kontraktformaliserede spilleregler. Velfærdsstatens organisationer kan ikke vide, hvordan borgerne reagerer på dette og hint, men kan indskrænke og stabilisere den gensidige forventningsdannelse via klientkategorier og kontrakter.

Mere generelt peger immunforsvarssammenligningen i retning af kontrakter som afgrænsende, men samtidig også dynamiske, medier til at tilpasse mulighedsbetingelser. Som kroppen der med immunsystemet virker selvkorrigerende, virker delområder og subsystemer i samfundet selvkorrigerende via kontrakter. Og som i kroppen er disse selvkorrektioner lokale. De virker med andre ord derude, hvor konflikterne er.

Trilemma og refleksive kontrakter

Men kontrakter har ikke kun til formål at stabilisere forventninger og immunisere mod konflikt. Hvis kontrakter bruges alene i denne ånd medfører det gensidig overbebyrdning af retten og samfundet. Teubner beskriver denne situation som et trilemma.

The implementation strategy will ultimately run aground on the internal dynamics of self-referential structures of both the regulating and the regulated system. Without taking into account the limits of "structural coupling", it inevitable ends in a trilemma: It leads to either "incongruence" of law and society, or "overlegalization of society", or "over-socialization" of law (Teubner 1986b: 309)

En overdreven brug af retlige instrumenter sender samfundet i en regulativ krise, hvor kontrakttendenser accelereres, samtidig med at alle beskytter sig mod den medfølgende kontraktliggørelse.

En overdreven brug af kontrakter bunder i en forfejlet antagelse om entydig linearitet og kausalitet. Kontraktparterne tror fejlagtigt, at alle processer kan kontrolleres og korrigeres, samt at al fejlslagen kontraktindgåelse kan henføres enten til utilstrækkelig viden eller manglende teknologisk kunnen.

Set i sammenhæng leder de to antagelser til en ensidig fokusering på optimering af kontraktindgåelse og implementeringsstrategier. Fintrimning ses som den eneste vej ud af den regulative krise. Hvis bare man oparbejder mere viden og specificerer den mere minutiøst i kontrakterne, skal det nok lykkes. Problemet er, at man ikke former en refleksivitet omkring de kontraktuelle processer. Med andre ord, en underudviklet selvrefleksivitet kommer til at spille sammen med en overudvikling af de instanser, der retter sig mod den faktiske anvendelse.

Sådan behøver det ikke være. I stedet for overkontraktliggørelse kan samfundet bevæge sig modsat. Teubner har med begrebet om refleksive kontrakter kigget på kontraktformer som forbliver åbne for subsystemers egenart og virker produktive for systemernes refleksivitet og selvstyring. Teubner tager udgangspunkt i, at retsinstrumenter (herunder kontrakter), hvis de skal bruges i reguleringen af det sociale, må bruges inden for rammerne af det sociale egen reproduktion. Kontrakter må med andre ord bruges med opmærksomhed for rettens regulative trilemma. De må styre udenom den trefoldige risiko enten at være irrelevante, eller at virke opløsende på det regulerede sociale område eller sig selv. Kontrakterne skal bruges, så de ikke virker forvridende på områdernes egne processer, dvs. kontraktformer, hvor kontrakterne holdes på afstand og kun danner baggrundstapet for områdernes egne refleksive strukturer.

Med dette fokus udstikker Teubner vejen for et ændret syn på, hvad der er kontraktens vigtigste funktion. Pludselig er det ikke længere at generalisere forventninger og forebygge

mod konflikter, men i lige så høj grad at understøtte og facilitere områderne eget styringsmæssige og refleksive potentiale.

Kontrakter som gensidige forstyrrelsesmekanismer

Som det gerne skulle stå klart oven på disse diskussioner af kontraktens refleksive potentiale, er deres status som koblingsmedier ikke entydig. Man kan gå så langt som til at spørge om antagelsen om refleksivitet medfører omvendning af deres funktioner. Traditionelt er kontrakter set som fastlæggere af mening (indskrænkere af kompleksitet), med inddragelse af præmissen om refleksivitet er neksus flyttet fra deres status som normerende til deres muliggørende potentiale. Den refleksive kontraktens hovedfunktion er således ikke at binde subsystemer og aktører til bestemte måder at handle på, men derimod at udgøre et medium, som disse aktører kan vælge som omdrejningspunkt for deres selvregulering.

Denne bevægelse fra et fokus på regulering til et fokus på muliggørelse, har vidtrækkende konsekvenser for kontrakter og vores syn på dem. Kontrakter skal ikke længere anskues som programmer, der lægger sig ned over områder og former deres indre funktioner, men snarere som programmer, der indrammer områdernes selvregulering. Spørgsmålet er naturligvis, hvilke konsekvenser det har for kontraktens autoritative status.

This would be the new "magic formula" of modern law: "Find a form of law which leaves the autonomy of social discourses undisturbed but which simultaneously encourages them reciprocally to take heed of the basic assumptions upon which each is based" (Teubner 1993: 97).

Ser man mere teoretisk på dette, har det at gøre med, hvordan kontraktuelle kommunikationer kan påvirke andre samfundsmæssige kommunikationer til at påvirke det sociale. Hvis direkte påvirkning er umulig, hvordan kan koblingsmuligheder så alligevel tænkes. Teubner bringer et begreb på banen, som kan oversættes med gensidig forstyrrelse, eller slet og ret forstyrrelse.

Interference is a bridging mechanism whereby social systems get beyond self-observation and link up with each other through one and the same communication event (Teubner 1993: 86).

Begrebet forstyrrelse tager udgangspunkt i det forhold, at subsystemer kan koble deres kommunikationer sammen – gøre dem afhængige af deres gensidige forudsætninger – uden at dette skal forstås på en traditionel input-output facon. Ved forstyrrelse skabes informationerne simultant i de involverede subsystemer. Der sker ingen overførsel af information mellem systemerne. Men begge steder trækker informationerne på de samme kontraktkommunikationer. Hvis kontrakter skal virke forstyrrende, er det en forudsætning, at

de er formulerede på baggrund af viden, som gør dem sensitive. De må kende de funktionsmåder og logikker, der hersker på samfundets delområder.

Når kontraktens rolle er forstyrrende, og den stilles overfor nye krav til brugen af viden, stiller det også nye krav til de procedurer, den udvikler. Kontrakten skal kunne håndtere konflikter mellem forskellige områders forskellige logikker. Dette kan ske, gennem tilvejebringelsen af forhandlingsprocedurer eller generelle klausuler for, hvem der skal høres. Kontrakten skal her spille sammen med de organisatoriske og institutionelle fora, som i forvejen præger områdernes forhandlings- og konfliktløsningskultur.

Prisen for den øgede evne til at forstyrre er altså øget konfliktniveau og mindre forudsigelighed. Det betyder, at kontrakten skal kunne håndtere flere uforudsete tilstande (eller kunne gøre flere ubekendte tilstande bekendte) (forklar: skal kunne nye ting (proceduralisere konflikterne, understøtte konfliktløsningsorienteret kommunikation, understøtte i forvejen liggende konfliktløsningsmekanismer, reflektere og skabe refleksion.....). Spørgsmålet om forstyrrelseskapacitet knytter sig konkret til spørgsmålet om, hvordan man på givne områder håndterer sine mange koblinger. Dette spørgsmål hæfter sig til områdernes programniveau. I programmerne skabes nemlig den koblingsevne, som betyder, at man kan håndtere mange forskellige forstyrrelser. Programmer betyde, at områder kan lade deres processer influere (irritere) af hinanden. Kontraktens forstyrrelser bliver indlejret element i disse programmer.

Miljøområdet udgør et oplagt eksempel på et område, hvor stærke og ret forskelligartede interessers koblinger ligger fastlagt i særlige programmer og procedurer, og hvor den kontraktuelle regulering derfor må tænkes i forhold til disse programmer, hvis den vil have en reel forstyrrende rolle). Området er både et politisk ømtåleligt område og et område præget af stærke økonomiske interesser. Skal kontrakten have en chance, skal den altså både kunne inkorporeres i økonomiske kalkuler og kommunikeres i politiske udmeldinger til offentligheden. Kontrakten må med andre ord både kunne indsættes i regnestykker og politiske strategier. Kun hvis det er muligt for olie- eller vindmølleindustrien at indkalkulere kontrakten (og dens regulering) på enten udgifts eller indtægtssiden, og kun hvis politikerne samtidig kan melde kontrakten ud som en, der både sender signaler om politisk handlekraft og spreder konsekvenserne, er der chance for, at kontrakten vil forstyrre politikernes interne beslutningsprocesser. En sådan hensyntagen til den rationalitet der i forvejen hersker på

miljøområdet, ses f.eks. i miljøaftaler som Kyotoaftalen, hvor kontraktlogikker tænkes sammen med både politisk, økonomiske og økologividskabelig rationalitet.

Et andet eksempel kan hentes fra det social- og sundhedsområdet. Her må kontrakter udformes så de kan rumme, at koden ret/uret spiller sammen med vurderinger og skønsprocesser formet efter andre koder. Disse koder handler om sociale behov og behandlingsmæssige hensyn.

Her indføres et empirisk eksempel.

Litteratur:

Austin, James E. (2000): *Strategic Collaboration Between Nonprofits and Business*, in journal "Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly", vol 29, no. 1, pp. 69 – 97.

Stewart, M. (1996): *Between Whitehall and town hall: the realignment of urban regeneration policy in England*, in journal "Policy & Politics", vol. 22, no. 2. pp. 133 – 145.

ⁱ) Note om eventuelt konkurrerende begreber!!!